

А.П. Каніщенко
Н.О. Будна

НАВЧАЄМО ДІТЕЙ ОБРАЗНОГО ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ

Дидактичний матеріал

Тернопіль
Навчальна книга – Богдан

ББК 81.2 Укр-922
К19

Рецензенти:

І.М. Лапишина – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і методики початкового навчання Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського;
Г.В. Хоміцька – викладач української мови і методики навчання у початковій школі, вчитель-методист, відмінник освіти України
Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу.

*Рекомендовано до друку вченою радою НПУ ім. М.П. Драгоманова
(Протокол № 8 від 7 квітня 2011 року)*

Каніщенко А.П., Будна Н.О.

К19 Навчаємо дітей образного зв'язного мовлення: Дидактичний матеріал. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2012. — 152 с.
ISBN 978-966-10-2337-5

Подані у посібнику рубрики матеріалу допоможуть виявити та своєчасно розвинути творчі потенційні можливості молодших школярів активізацією образного зв'язного мовлення.

Матеріали посібника представлені для практичного використання у навчально-виховному процесі з учнями 1–4 класів за лінійно-концентричним принципом програми.

Система дидактичного матеріалу експериментально перевірялася фахівцями початкової ланки освіти: Марією Горго, Ольгою Самусевою, Марією Дорошенко, Наталією Коваль, Інною Сагідолдіною, Іриною Баландіною, Тетяною Лупенко. Експериментально доведено цінність поданого у посібнику дидактичного матеріалу для розвитку образного зв'язного мовлення молодших школярів.

На допомогу студентам вищих навчальних закладів спеціальності «Початкове навчання», практикуючим учителям, вихователям груп продовженого дня та батькам, зацікавленим у розвитку художнього образного зв'язного мовлення своїх дітей.

ББК 81.2 Укр-922

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора та видавництва.*

ISBN 978-966-10-2337-5

© Навчальна книга — Богдан,
майнові права, 2012.

ЗМІСТ

Вступ	4
I. Художні означення (епітети до окремих тем для розвитку образного мовлення)	8
II. Образні словосполучення (метафори до окремих назв предметів для розвитку образного зв'язного мовлення)	16
A. Пори року, природні явища, безлісі рівнини (лан, нива, степ, поле)	17
Б. Деревя, трави, гриби	24
В. Птахи, тварини, риби	30
Г. Водні простори	35
Д. Світ навколо тебе	37
III. Порівняння для увиразнення зображуваного предмета	43
IV. Семантичні групи прикметників для удосконалення умінь утворювати словосполучення з однією й тією ж ознакою в прямому та переносному значеннях	49
V. Бесіди для учнів 1–2 класів з використанням ознак предметів у прямому та переносному значеннях	58
VI. Система тематичних підготовчих вправ до проведення уроків розвитку образного зв'язного мовлення у 3–4 класах	78
Тема № 1. Дуб	79
Тема № 2. Береза	84
Тема № 3. Сосна	88
Тема № 4. Липа	92
Тема № 5. Клен	96
VII. Розвиток образного зв'язного мовлення учнів 3–4 класів за опорним матеріалом	101

ВСТУП

Програмою початкової школи передбачається з перших днів навчання дітей у школі вчити їх не лише правильно вживати граматичні форми слів, а й образно висловлювати свої думки, використовуючи у мовленні метафори, епітети, порівняння (без термінів), що позитивно, як переконує практика, впливатиме на розвиток навчально-пізнавального інтересу та творчих здібностей молодших школярів.

Учителі й самі повинні бути добре обізнані з образним художнім мовленням, повсякденно працюючи над його удосконаленням: аналізувати зміст навчання з метою виявлення у ньому образних виразів, упорядковувати проаналізований матеріал для ефективного його використання на уроках рідної мови у початковій школі.

Перед тим, як представити систему експериментально досліджуваного нами матеріалу, доречно, на нашу думку, коротко зупинитися на розкритті понять художньої образності:

1. **Метафора** розкриває сутність і особливості одного явища через перенесення на нього схожих ознак і властивостей другого явища.

Наприклад: *«Темно-зеленії садки дрімають вже без плоду, і тихо гріються хатки, і верби гнуться в воду.»* (І. Франко)

Садки дрімають — метафора, вжита в значенні садки **опустіли**, а **тихо гріються хатки** в значенні, що сонце вже менше почало пригрівати.

В основі метафори, як і в порівнянні, лежить зіставлення, але здійснюване по-іншому. У звичайному порівнянні два члени: те, що зіставляється, і те, з чим зіставляється (*зірка, як царівна*). Метафора одночленна — називається тільки те, з чим зіставляється (*сонце спить*), а при цьому мається на увазі те, що зіставляється (*ніч*). Метафори дають змогу краще відтінити потрібну рису предмета чи

явища, досягти більшої точності й образності, особливо виразно виявити оцінку зображуваного.

Поетичних метафор у розмовній мові небагато, вони характерні саме для поезії. Значення метафори можна зрозуміти тільки в контексті. Метафора може бути простою, коли вжито один вираз у переносному значенні (у Нечуя-Левицького: «*Стояла суша*» — була велика спека), і розгорнутою, коли картина змальована цілою низкою метафор. Наприклад: Ю. Збанацький у творі «Щедра осінь» відтворює прихід осені такою розгорнутою метафорою: «*Хитрувато хихикає осінь за лісом та ніжним голосом піддобрюється до людей; медком щедро частує.*»

2. **Епітетом** називають художнє означення, що виділяє в зображуваному якусь характерну ознаку, індивідуалізує його та викликає певне ставлення до нього. Наприклад: О. Довженко у своєму творі «Лісовою стежкою» виявляє свою любов до природи за допомогою епітетів: *чарівна одежа, золотавий горіх.*

Найчастіше епітетами виступають прикметники (*чарівна одежа*), але можуть бути й іменники (*чарівниця-зима*), прислівники (*поставився холодно*), дієприслівники (*біг підскакуючи*).

Іноді розрізняють художні епітети й логічні означення. Останні мають розділове значення, вказують не на його індивідуальні, а на загальні властивості предметів (*золоті обручки, залізний серп*). Але в контексті твору і логічні означення часто набувають зображувального значення, тому не завжди можливо чітко розмежувати епітети й логічні означення.

За емоційно-смісловим значенням, окрім звичайних епітетів, розрізняють ще епітети метафоричні: *щедрий пучок променів*; гіперболічні: *людина-гора*; іронічні: *могутній дуб* (коли навмисно хочуть підкреслити фізичну слабкість, вимовляється з іронічною інтонацією).

ТЕМА. ДУБ

Ознаки

Конкретні: молодий, старий, гіллястий, товстий, віковий, дуплистий, розлогий, високий, коренастий, здоровий, міцний.

Образні: самотійний, кремезний, кучерявий, гордовитий, поважний, могутній, нахмурений.

Теми для творів:

1. Віковичний дуб.
2. Дуб-велет.
3. Дуб – моє улюблене дерево.

Підготовчі вправи до проведення уроку розвитку зв'язного мовлення

Вправа № 1

Допишіть художні ознаки з довідки до поданих назв: дуб, віти, листя, стовбур, крона.

Довідка: віковичний, величний, розлогий, осінній, загадковий, старий, цупкий, міцний, товстий, різьблений, кучерявий, старий, чорний, дуплистий, коренастий, поважний, земний, темний, товстелезний, круглий, густий, нахмурений, пожовклий, потемнілий.

Що у дуба можна назвати шапкою, парасолькою? Чому автор використовує саме такі слова?

Складіть і запишіть кілька речень з художніми ознаками, які вам найбільше сподобались, використовуючи такі словосполучення: *тихесенько гомонить*; *готується до зими*; *спить глибоким сном*.

Вправа № 2

Послухайте вірш. Замініть виділені ознаки антонімами.

Нахиляє *низький* дуб
серед пишної долини
віти *слабкі* і *низькі*
до червоної калини.

Б. Грінченко

Низький — *високий*, *слабкі* — *дужі*.

До слова **дужий** доберіть синоніми. Складіть з ними кілька речень, використовуючи такі словосполучення: *вистояв проти бурі*; *захистив берізку*.

Вправа № 3

Відгадайте загадку:

Батько тисячу синів має,
а кожному мисочку справляє.

(Дуб і його сини — жолуді.)

Запишіть речення. Виберіть із їх змісту ознаки до слова-відгадки. Поясніть, як ви їх розумієте.

1. Укрився **старий** дуб **кучерявим** листям.
2. У лузі, під **гіллястим** дубом, багато років жила криниця.
3. Суворо стоять **міцні** дуби.
4. Під **розлогим** дубом нам на втіху заховавсь від сонця клаптик снігу.
5. Прийшов лісник до **крислатого** дуба.

кий стан, а мудра земля переповідає їм багато неймовірних історій. Смереки зачаровано слухають і мріють...

Кожної пори року вони різні. Особливо гарні сніжної пори, коли на їхньому розложистому гіллі лежить біла пухка ковдра. Вона огортає кожную голочку і красуні-смереки, наче вбрані в розкішні сукні, дивовижно виблискують на сонці. Кожна сніжинка виграє на їхньому вбранні різнобарвними вогниками. Здалеку здається, що це красуні стоять в діамантовому одязі. Усе навкруги милується її вродою. Справжня казка, справжнє диво матері-природи.

ТРОЯНДА – ОКРАСА ЗЕМЛІ

Опорні групи лексики

1. Квіти, цариця, візерунок, окраса, троянда, подих, мрії, росинки, срібло, пелюстки, колір, радість, переливи, сонечко, свято, сад, дарунок.

2. Гордий, тендітний, колючий, пишний, чарівний, стрункий, гарний, золотавий, замріяний, сонячний, витончений, казковий, гарний, багатий, різнобарвний, духмяний, загадковий.

3. Дарувати, оспівувати, схилитись, рясніти, прикрашати, розквітати, з'являться, красуватись, милуватись, усміхатись, блищати, вигравати, вмиватись, квітнути, рясніти, мріяти, бачити, ховати.

4. Весело, сонячно, зворушливо, стрімко, замріяно, дзвінко, вгорі, навкруги, казково.

5. Діамантова росинка, ранковий подих, чарівні пелюстки, витончений стан, казкова краса, срібні росинки, чарівна алея, неприступна ніжка, ласкаве сонечко.

6. Погляд падав, вітерець почув, квіточки пишались, квіти гомоніли, троянди спостерігали, сонечко виглянуло, зайчики забігали, матінка-природа прикрашає.

7. Красуні-голівки, вітерець-пустун, ніжка-колючка, сльозинки-росинки, природа-заступниця.

8. Троянди, як феї; листочки, немов сестрички; гілки, мов зброя; пелюстки, як ніжність; кольори, як художній витвір.

Опорні речення

Лише троянди не вступали в суперечку. Як справжні королеви, вони гордо тримали свої красуні-голівки на неприступних ніжках-колючках.

Опорний текст для зразка

Якось вітерець-пустун почув, як сперечались квіти. Вони ніяк не могли вибрати найгарнішу. Одні квіточки пишались своєю вродою, інші своїм різнобарв'ям і наввипередки гомоніли між собою. Лише кущі троянд не вступали в суперечку. Вони, мов дозорні, спостерігали за розмовами, що відбувалися навкруги.

Раптом виглянуло ласкаве сонечко і все довкола завмерло від мерехтливих зайчиків, які забігали по краплинках роси на пелюстках троянд. Ось де найгарніші квіти! Троянди гордо тримали свої красуні-голівки на неприступних ніжках в гострих колючках. Кожна пелюсточка була витвором мистецтва матінки-природи. Кожного ранку прикрашалися вони прозорими сльозинками-росинками.

Усі зачаровано дивилися на цю красу і мовчали. А потім, немов хвиля морська, покотилося: «Краса! Яка краса! Ви тільки подивіться, які вони чудові!»

Квіти — окраса землі. А троянди — королеви між ними.

КАНІЩЕНКО Антоніна Пантелеймонівна
БУДНА Наталя Олександрівна

НАВЧАЄМО ДІТЕЙ ОБРАЗНОГО ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ

Дидактичний матеріал

Головний редактор *Богдан Будний*
Редактор *Олеся Грабець*
Обкладинка *Володимира Басалиги*
Комп'ютерна верстка *Ольги Швед*

Підписано до друку 19.12.2011. Формат 70x100/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Умовн. друк арк. 12,26. Умовн. фарбо-відб. 12,26.

Видавництво «Навчальна книга – Богдан»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
ДК №370 від 21.03.2001 р.

Навчальна книга – Богдан, а/с 529, м.Тернопіль, 46008
тел./факс (0352)52-06-07; 52-19-66; 52-05-48
publishing@budny.te.ua www.bohdan-books.com

ISBN 978-966-10-2337-5

